

11 Yliopistot

11.1 Johdanto

Suomi osallistui vuonna 2010 toista kertaa Yhdistyneiden kansakuntien ihmisoikeusneuvoston yleismaailmalliseen määräaikaistarkasteluun yleisarvioprosessiin (Universal Periodic Review, UPR). Tässä yhteydessä Suomen ihmisoikeuskasvatuksen ja -koulutuksen tila nousi jälleen kerran kansainvälisen huolen kohteeksi. Slovenian suositus Suomelle oli saattaa ihmisoikeuskasvatus opettajankoulutuksen pakolliseksi osaksi (UN 2012a, 1). Yliopistojen puutteelliseen ihmisoikeuskoulutukseen annettiin valtionneuvoston puolesta vastaus, ettei sillä ole mandaattia puuttua itsenäisten yliopistojen opetukseen.

Ihmisoikeuskasvatus on kuitenkin jokaisen ihmisen oikeus, kuten Valtioneuvoston selonteko Suomen ihmisoikeuspolitiikasta painottaa: ”Ihmisoikeuslähtöinen ajattelu ja ihmisoikeusperiaatteet voivat juurtua koko yhteiskuntaan vain ihmisoikeuskoulutuksen, kasvatuksen ja tiedotuksen kautta. Oikeus ihmisoikeuskoulutukseen on kansainvälisesti tunnustettu ihmisoikeus” (Valtioneuvosto 2009: 8). Ihmisoikeuksien toteuttaminen ja täytäntöön paneminen on valtion velvollisuus. Valtion tulee siis pitää huoli siitä, että jokainen valtion alueella asuva henkilö tietää oikeuksistaan ja kykenee toimimaan sekä omien että muiden ihmisten oikeuksien toteutumisen puolesta (UN 2012b, 6).

Yliopistoissa annettavalla ihmisoikeuskoulutuksella on erityisen suuri merkitys, koska kaikki opettajat, ylemmät virkamiehet sekä suurin osa muista yhteiskunnallisista johtavan aseman toimijoista, mm. oikeuden, talousalan, tekniikan, sosiaali- ja kulttuurialan sekä politiikan asiantuntijat koulutetaan yliopistoissa. Esimerkiksi oikeustieteellisiin tutkintoihin kuuluva ylempi korkeakoulututkinto, eli oikeustieteen maisterin tutkinto, on oikeudellinen yleistutkinto, jonka suorittaneet rekrytoituvat erityisesti erilaisiin oikeuslaitoksen, hallinnon ja elinkeinoelämän tehtäviin. Oikeustieteen maisterin tutkinto on virkatutkintona kelpoisuusvaatimuksena moniin oikeushallinnon ja eräisiin hallinnon alan virkoihin. Virkamiehet ja poliitikot kuuluvat avaintoimijoihin ihmisoikeuksien toteutumisen varmistamiseksi. Mikäli heiltä puuttuu riittävä ihmisoikeuksien tuntemus, ihmisoikeudet eivät voi toteutua Suomea sitovien kansainvälisten ihmisoikeusvelvoitteiden edellyttämällä tavalla.

Suomi ei ole ainoa valtio, jossa ihmisoikeuskasvatuksen ja -koulutuksen toteuttaminen kansallisesti on jäänyt puutteelliseksi. Tästä syystä Yhdistyneiden kansakuntien ihmisoikeuskasvatuksen vuosikymmenen ensimmäinen vaihe keskittyi vuosina 2005–2009 kiinnittämään erityistä huomiota opettajien ihmisoikeustuntemuksen tasoon. Tavoite oli siis saattaa

* FTT Reetta Toivanen kantoi päävastuun kirjoitusprosessista. Hän huolehti kirjoituksen sisällön ja rakenteen suunnittelusta, suurimmalta osin tekstiä varten tehdystä selvitystyöstä ja tekstin viimeistelystä. OTT Merja Pentikäinen kokosi kirjoitusta varten tietoa yliopistoja koskevista virallismääräyksistä ja -linjauksista sekä ihmisoikeuksia koskevasta opetuksesta Turun ja Lapin yliopistojen oikeustieteellisissä ja kasvatustieteellisissä tiedekunnissa. Käsikirjoitus on valmistunut kesäkuussa 2013.

opettajien koulutus, myös yliopisto-opettajien, vastaamaan valtioiden kansainvälisellä tasolla hyväksymiä ihmisoikeuskoulutukseen ja -kasvatukseen liittyviä sitoumuksia. Vuosien 2010–2014 painopiste on laajempi: koko korkeakoulusektorin ihmisoikeuskasvatuksen kehittämisessä ja vahvistamisessa. Ihmisoikeusneuvosto hyväksyi lokakuussa 2009 päätöslauselman, jossa määritellään ihmisoikeuskasvatuksen maailmanohjelman keskittyvän vuosina 2010–2014 korkeakouluissa tapahtuvaan ihmisoikeuskoulutukseen ja -kasvatukseen. Tavoitteena on näiden vuosien aikana keskittyä kouluttamaan varsinkin opettajia, kasvattajia, virkamiehistöä sekä lainvalvontaan ja armeijaan kuuluvia henkilöitä (UN 2009).

Ihmisoikeuskasvatuksen maailmanohjelman toisen osion mukaan yliopistoilla ja korkeakouluilla on sosiaalinen vastuu (*social responsibility*) kouluttaa eettisiä kansalaisia, jotka sitoutuvat rauhan rakentamiseen, ihmisoikeuksien puolustamiseen ja demokratian arvoihin. Sen lisäksi, yliopistoilla on vastuu kehittää maailmanlaajuista tietoutta, jolla kohdata ihmisoikeuksiin kohdistuvia haasteita. Maailmanohjelman mukaan haasteellisia aihepiirejä ovat mm. köyhyyden ja syrjinnän poistaminen, konfliktien jälkeinen työ, kestävä kehitys sekä monikulttuurinen yhteisymmärrys (UN 2012).

Kaikki suomalaiset yliopistot ovat valtion yliopistoja ja niiden toiminta on valtionhallinnossa opetus- ja kulttuuriministeriön (OKM) alaista. Yliopistoja on tällä hetkellä yhteensä neljätoista, ja niistä kaksi (Aalto-yliopisto, joka yhdisti Taideteollisen korkeakoulun, Helsingin kauppakorkeakoulun sekä Teknillisen korkeakoulun, ja Tampereen teknillinen yliopisto) on säätiömuotoisia. Muut kaksitoista, eli Helsingin, Itä-Suomen, Jyväskylän, Lapin, Lappeenrannan teknillinen, Oulun, Tampereen, Turun ja Vaasan yliopistot, vuonna 2013 aloittanut Taideyliopisto (joka yhdisti Teatterikorkeakoulun, Sibelius-Akatemian ja Kuvataideakatemian) sekä Svenska handelshögskolan (Hanken) ja Åbo Akademi, ovat julkisoikeudellisia laitoksia. Lisäksi sotilasalan korkeakoulututkinnot suorite-

taan puolustushallinnon alaisessa Maanpuolustuskorkeakoulussa.

Kaikki nämä ovat itsenäisiä julkisrahoitteisia oppilaitoksia. Itsenäisyys eli autonomisuus tarkoittaa yliopistolla sitä, ettei sen opetuksen sisältöön varsinaisesti tulisi puuttua valtion hallinnon toimesta. Sen sijaan yliopistot päättävät itse sisäisestä hallinnostaan yliopistolain mukaisesti tieteen vapauden nimissä. Ei kuitenkaan ole niin, ettei valtio mitenkään puuttuisi erilaisilla ohjaustoiminnoillaan yliopistojen toimintaan. Valtioneuvosto hyväksyy joka neljäs vuosi koulutuksen ja tutkimuksen kehittämissuunnitelman, joka määrittelee seuraavat koulutus- ja tutkimuspoliittiset linjaukset. Hallitusohjelman, Koulutuksen ja tutkimuksen kehittämissuunnitelman ja lainsäädännön lisäksi yliopistoja ohjataan ministeriön ja yliopistojen välisillä sopimuksilla. Ministeriö myöntää myös määrärahat kehittämissuunnitelman mukaisesti sekä osallistuu asetettujen tavoitteiden seurantaan ja arviointiin.

Seuraavassa selvitetään ihmisoikeuskasvatuksen ja -koulutuksen toteutumista Suomen yliopistoissa. Ensin esitellään yliopistoja ohjaavat yleiset säännökset ja linjaukset sekä selvitetään näkykö niissä vaatimus ihmisoikeuskasvatuksen ja -koulutuksen toteuttamiseen yliopistossa. Tämän jälkeen valotetaan sitä, nousevatko ihmisoikeudet esiin yliopistojen ja tiedekuntien omissa linjauksissa ja opetuksessa. Huomioita tehdään kaikkien yliopistojen yleisistä linjauksista (strategiat), ja lähempään tiedekuntakohtaiseen tarkasteluun on valittu viisi yliopistoa: Helsingin, Itä-Suomen, Lapin ja Turun yliopistot sekä Åbo Akademi. Nämä yliopistot on valittu sen perusteella, että niissä kaikissa annetaan kasvatus- tai käyttäytymistieteellistä sekä oikeustieteellistä opetusta.

Voidaan katsoa, että tarkastelemalla erityisesti oikeustieteellistä ja kasvatus-/käyttäytymistieteellistä opetusta saadaan riittävästi tietoa sen arvioimiseksi saavatko ihmisoikeudet näkyvyyttä suomalaisessa yliopisto/korkeakouluopetuksessa. Näin siksi, että nämä tiedekunnat ovat keskeisimpiä toimijoita yliopistotasoisien ihmis-

oikeuskoulutuksen antamisessa. Kansainvälisen oikeuden normeina ihmisoikeusnormit kuuluvat oikeustieteen opintoihin. Kasvatus-/käyttäytymistieteellisen koulutuksen kautta ihmisoikeusnormit ja -arvot puolestaan välittyvät Suomessa annettavaan kouluopetukseen. Kuten edellä on todettu, ihmisoikeuksien sisällyttämistä opettajien koulutukseen on korostettu myös kansainvälisellä tasolla. Lopussa esitämme suosittamme ihmisoikeuskasvatuksen ja -koulutuksen kehittämiseksi yliopistoissa.

11.2 Yliopistoja koskevat lait ja ohjeistukset

11.2.1 Merkitykselliset määräykset ja linjaukset

Yliopiston toimintaa määrittävät useat säädökset. Tällaisia säädöksiä ovat mm. yliopistolaki ja -asetus, hallintolaki, tietosuojalaki, yhteistoimintalaki, laki naisten ja miesten tasa-arvosta, laki yksityisyyden suojasta työelämässä, laki viranomaisten toiminnan julkisuudesta, asetus viranomaisten toiminnan julkisuudesta ja hyvästä hallintotavasta, sekä laki sähköisestä asioinnista viranomais-toiminnassa. Keskeisin yliopistojen toimintaa sääntelevä laki on yliopistolaki (YL, 558/2009). Yliopistolaki määrittelee mm. yliopistoissa suoritettavat tutkinnot. Lain mukaan yliopistoissa voidaan suorittaa alempia (kandidaatti) ja ylempiä (maisteri) korkeakoulututkintoja sekä tieteellisiä, taiteellisia ja ammatillisia jatkotutkintoja. Yliopistot voivat järjestää myös täydennyskoulutusta ja avointa yliopisto-opetusta (YL 2009, 7§). Yliopistolaki sisältää sääntelyä myös yliopistojen tehtävästä, itsehallinnosta ja tutkimuksen, taiteen ja opetuksen vapaudesta. Tieteen, taiteen ja ylimmän opetuksen vapaus sekä yliopistojen itsehallinto on turvattu myös perustuslain tasolla (perustuslaki 1999, 16:3§; 123§ ja HE 07/2009, 5-6; 89). Itsehallinto merkitsee myös yliopiston itsenäistä päätöksentekoa organisaation järjestäytymisen, opetuksen ja tutkimuksen ja koko henkilöstön valinnan osalta. Tämä edellyttää ”tiettyä irrallisuutta ja riippumattomuutta valtion ohjaus- ja valvontasuhteista” (HE 07/2009, 6; ks. myös perustuslaki 1999, 123§).

Yliopistojen perustehtävien, opetuksen ja tutkimuksen, lisäksi niille on määritelty myös kolmas tehtävä - velvollisuus opetus- ja tutkimustehtäviään hoitaessaan toimia vuorovai- kutuksessa muun yhteiskunnan kanssa sekä edistää tutkimustulosten ja taiteellisen toiminnan yhteiskunnallista vaikuttavuutta. Yliopistojen toimintaa ja tehtäviä koskevia säädöksiä on uudistettu useampaan kertaan vuoden 1998 jälkeen. Vuonna 2009 toteutettua laajaa yliopistouudistusta edelsi vilkas keskustelu yliopistojen toiminnasta ja henkilökunnan asemasta. Perustuslaissa turvatusta itsehallinnosta huolimatta yliopistot eivät aiemmin olleet itsenäisiä oikeussubjekteja, vaan ne olivat osa valtio-oikeushenkilöä ja valtion talousarviolain ja -asetuksen mukaisesti valtion talousarvion piiriin kuuluvia tilivirastoja. Vuoden 2009 yliopistouudistuksessa yliopistojen taloudellista ja hallinnollista autonomiaa vahvistettiin. Taustalta löytyy suomalaisten yliopistojen kansainvälisen kilpailukyvyyn parantaminen, ja tähän liittyi yliopistojen aseman vahvistaminen määrittelemällä yliopistot itsenäisiksi oikeushenkilöiksi (HE 07/2009, 6, 29, 42, 45, 53, 90; Helsingin yliopistolla ja Åbo Akademiolla on ollut oikeushenkilöllisyyden osalta erityislaatuinen oikeudellinen kaksinaisuusluonne, mikä liittyy keskeisesti varallisuutta koskevaan päätösvaltaan [HE 07/2009, 6].).

Yliopiston toimintaa ohjataan valtion hallintoa koskevilla yleisillä määräyksillä ja ohjeilla. Opetus- ja kulttuuriministeriö (OKM) vastaa yliopistoja koskevien asioiden valmistelusta ja yliopistojen asianmukaisesta toiminnasta ja ohjauksesta. Yliopistojen ohjausjärjestelmän keskeiset osat ovat määräraha-, säädös- ja informaatio-ohjaus. Keskeinen yliopistojen ohjeistus on kirjattu OKM:n valmistelemaan ja valtioneuvoston hyväksymään koulutuksen ja tutkimuksen kehittämissuunnitelmaan (KESU). Tällä hetkellä voimassa oleva KESU hyväksyttiin valtioneuvostossa joulukuussa 2011, ja se koskee vuosia 2011-2016 (OKM 2011, 10, ks. myös HE 07/2009, 10). KESU perustuu hallitusohjelmassa asetettuihin yleisiin koulutus- ja tiedepoliittisiin tavoitteisiin, ja se toimii hallitus-

ohjelman toimeenpanosuunnitelmana sisältäen koulutuksen keskeiset laadulliset, määrälliset ja rakenteelliset linjaukset. Kehittämissuunnitelmaa toteutetaan hallituksen kehyspäätöksen puitteissa (Valtioneuvoston kanslia 2011). Vuosille 2011–2016 hyväksytyn kehittämissuunnitelman erityisinä painopisteinä on mainittu köyhyyden, eriarvoisuuden ja syrjäytymisen vähentäminen, julkisen talouden vakauttaminen sekä kestävä talouskasvu, työllisyyden ja kilpailukyvyyn vahvistaminen (OKM 2011, 2).

OKM edistää Eduskunnan ja hallituksen koulutuksen ja tutkimuksen kehittämiseksi asettamia keskeisiä linjauksia ohjauksella sekä tavoitteita asettamalla. Ministeriön ja yliopistojen välisen ohjausprosessin keskeinen osa ovat neuvottelut, joissa ministeriö ja yliopistot sopivat kolmivuotiskausiksi yliopiston tehtävistä, profiilista ja painoaloista sekä yliopistoille asetettavista koulutus- ja tutkimuspolitiikan kannalta keskeisistä määrällisistä ja laadullisista tavoitteista sekä niiden toteutumisen seurannasta ja arvioinnista. Neuvotteluissa käsitellään myös yliopistojen strategisia, toiminnan kehittämiseen liittyviä kysymyksiä. Tavoitteena on varmistaa yliopistolaitoksen laadun, vaikuttavuuden ja tuottavuuden vahvistuminen. Yliopistoille asetetaan sekä yhteisiä tavoitteita että tarkoituksenmukaisella tavalla kunkin yliopiston omat tavoitteet. Yhteiset tavoitteet valmistellaan ministeriön ja korkeakoulujen välisenä yhteistyönä. Valtio on keskeisin yliopistojen rahoittaja, ja valtion rahoituksella turvataan kaikille yliopistoille kohtuulliset taloudelliset edellytykset yliopistojen lakisääteisten tehtävien hoitamiseen. Samalla rahoituksella ohjataan yliopistoja ottamaan toiminnassaan huomioon eduskunnan ja valtioneuvoston koulutuspoliittiset tavoitteet (HE 07/2009, 6; YL 2009, 49§).

Maaliskuun 2013 lopussa tehtiin yliopistolain muutosesitys, joka lisäisi OKM:n valtaa päättää yliopistojen koulutusohjelmista. Vuoden 2014 alussa voimaan tulevaksi ehdotettu lainmuutos kasvattaisi OKM:n valtaa päättää yliopistojen koulutusvastuista, sillä sen jälkeen yliopistojen koulutusvastuiden täsmentäminen

ei enää edellyttäisi yliopistojen taholta tulevaa esitystä (OKM 2013).

Yliopistoilla ja myös yksittäisillä tiedekunnilla on omia strategisia linjauksiaan, joilla linjataan toiminnan painotuksia ja ohjataan päätöksentekoa yliopisto- ja tiedekuntatasolla. Yliopistojen strategiat ja kehittämissuunnitelmat konkretisoituvat yliopistojen ja OKM:n välisissä tulossopimuksissa.

11.2.2 Virallislinjausten sisällöistä, erityisesti ihmisoikeusviittauksista

Voimassa olevassa hallitusohjelmassa on useita nimenomaisia viittauksia ihmisoikeuksiin. Muun muassa ulkopoliittikan tavoitteisiin on kirjattu ihmisoikeuksien ja demokratian edistäminen (Valtioneuvoston kanslia 2011, 17), samoin kauppa- ja kehityspolitiikassa pyritään vahvistamaan ihmisoikeuksien huomioimista (ibid., 21). Lisäksi oikeuspolitiikka, sisäinen turvallisuus ja maahanmuutto -osiossa hallitus on kirjannut tavoitteekseen kansanvallan ja ihmisoikeuksien vahvistamisen (ibid., 23). Yliopistojen opetusta ja koulutusta käsitellään hallitusohjelman koulutus-, tiede- ja kulttuuripolitiikka -osiossa. Tässä osiossa ihmisoikeuksia tai perusoikeuksia ei mainita lainkaan.

Voimassa olevassa koulutuksen ja tutkimuksen kehittämissuunnitelmassa (KESU) on niin ikään viittauksia ihmisoikeuksiin. Perusopetusta koskevan osion ”oppilaiden emotionaalisten ja sosiaalisten taitojen kehittämistä tuetaan” tekstissä mm. todetaan, että yleissivistävän koulutuksen arvopohjana ovat ihmisoikeudet, tasa-arvo ja demokratia sekä monikulttuurisuuden hyväksyminen. Tekstissä viitataan myös suvaitsevaisuuteen (ja siihen, ettei se ole kehittynyt viime vuosien aikana tavoitellulla tavalla), erilaisuuden hyväksymiseen ja yksilöiden yhdenvertaisen kohtelun kehittämiseen. Suunnitelmassa todetaan, että koulujen toiminnassa tulee korostaa osallisuus, hyvinvointi, turvallisuus sekä kanssaihminen kunnioitus (OKM 2011, 20). Koulukiusaamisen sekä syrjinnän ja rasmin ehkäiseminen nähdään tärkeinä

tehtävinä. Korkeakouluja ja yliopistoja koskevassa osiossa ihmisoikeuksia ei mainita lainkaan (ibid., 28-35).

Yliopistolaki määrittelee raamit yliopistoissa annettavalle tutkimukselle ja opetukselle. Yliopistolain 2§:n mukaan:

”Yliopistojen tehtävänä on edistää vapaata tutkimusta sekä kasvattaa opiskelijoita palvelemaan isänmaata ja ihmiskuntaa. Tehtäviään hoitaessaan yliopistojen tulee edistää elinikäistä oppimista, toimia vuorovaikutuksessa muun yhteiskunnan kanssa sekä edistää tutkimustulosten ja taiteellisen toiminnan yhteiskunnallista vaikuttavuutta.

Yliopistojen tulee järjestää toimintansa siten, että tutkimuksessa, taiteellisessa toiminnassa, koulutuksessa ja opetuksessa varmistetaan korkea kansainvälinen taso eettisiä periaatteita ja hyvää tieteellistä käytäntöä noudattaen.”

Kuten edellä todettiin, yliopistojen itsehallinnolla turvataan perustuslaissa vahvistettua tutkimuksen, taiteen ja opetuksen vapautta. Tieteen vapautteen kuuluu tieteenharjoittajan oikeus valita tutkimusaiheensa ja menetelmänsä. Tieteen suuntautumisen tulee toteutua ensisijaisesti tieteellisen yhteisön itsensä harjoittaman tieteen kritiikin kautta. Opetuksen vapaus sisältää oikeuden opiskella ja hankkia tietoja itseään kiinnostavista asioista ja oikeuden opettaa haluamallaan tavalla niin sisällöllisesti kuin menetelmällisestikin (HE 07/2009, 5).

Tutkimuksen ja opetuksen vapaus edellyttävät, että valtion toimielinten sijasta yliopiston omat hallintoelimet käyttävät päätösvaltaa näillä yliopiston tärkeimmillä tehtäväalueilla ja tutkimuksen, taiteen ja opetuksen konkreettinen toteuttaminen tapahtuu yliopiston henkilökunnan toimesta. Opettajan on noudatettava koulutuksen ja opetuksen järjestämisestä annettuja säännöksiä ja määräyksiä. Määräyksillä tarkoitetaan myös yliopiston henkilöstölleen antamia koulutuksen järjestämiseen ja toteuttamiseen liittyviä määräyksiä (YL 2009, 3§).

Yliopistoille yliopistolaisissa säädetty velvollisuus järjestää toimintansa niin, että tutkimuksessa, koulutuksessa ja opetuksessa saavute-

taan korkea kansainvälinen taso eettisiä periaatteita ja hyvää tieteellistä käytäntöä noudattaen edellyttää käytännössä sitä, että yliopistojen tulee huolehtia siitä, että niiden tarjoama koulutus ja niiden myöntämät tutkinnot vastaavat kansainvälisiä vaatimuksia. OKM:ssa toimiva korkeakoulujen arviointineuvosto arvioi korkeakoulujen toimintaa ja antaa korkeakouluille kehittämissuosituksia sekä tunnistaa ja välittää niille hyviä käytäntöjä. Korkeakoulujen arviointineuvoston tehtävänä on mm. avustaa korkeakouluja ja ministeriötä korkeakoulujen arviointia koskevissa asioissa, järjestää korkeakoulujen toimintaan sekä korkeakoulupolitiikkaan liittyviä arvioiteja, tehdä korkeakoulujen arviointia ja sen kehittämistä koskevia aloitteita, huolehtia kansainvälisestä yhteistyöstä ja edistää korkeakoulujen arviointia koskevaa tutkimusta (HE 07/2009, 9; ks. myös Valtioneuvoston asetus korkeakoulujen arviointineuvostosta 794/2009).

11.2.3 Yliopistojen omia linjauksia: yliopistojen strategialinjaukset

Yliopistojen omat linjaukset eli strategiat ovat lakisääteisiä (YL 1999, 14[1]§). ja sisällöltään yliopistojen hallitusten vahvistamia yliopistojen omia toimintasuunnitelmia. Sisältöihin vaikuttaa kuitenkin tulosneuvottelut opetus- ja kulttuuriministeriön kanssa, joten täysin autonominen ei suomalainen yliopisto ole, vaikka Suomen hallitus tällaista on mm. Yhdistyneiden kansakuntien ihmisoikeusneuvostolle esittänyt (ks. luvun alku). Kaikkien neljäntoista suomalaisen yliopiston omien strategioiden (siinä määrin kun ne olivat avoimesti esillä) tarkastelu antaa hyvin laihan tuloksen ihmisoikeuksien huomioinnin ottamisesta yliopistojen opetuksessa ja tutkimuksessa. *Yhdessäkään strategiassa ei mainita ihmisoikeuksia*, eikä ihmisoikeuksien opettamista ja tutkimista nähty yliopiston strategisena suuntauksena.

Joidenkin yliopistojen strategioissa mainittiin kuitenkin *yhdenvertaisuuden ja tasa-arvon edistäminen sekä syrjinnän ehkäisy*. Esimerkiksi Helsingin yliopiston (HY) strategiaan on kirjattu

seuraava lause: ”Tasa-arvo ja yhdenvertaisuus sekä syrjinnän ehkäisy otetaan huomioon kaikessa toiminnassa” (HY 2012a, 22). Turun yliopiston (TY) strategia viittaa perusoikeuksiin (mutta ei ihmisoikeuksiin) tutkimuksen vahvuus-alueita koskevassa tekstissä. Perusoikeuksiin viitataan myös strategian toimeenpano-ohjelmassa (Turun yliopisto 2012, 7). Myöskään Itä-Suomen yliopiston (ISY) strategiassa ei ole mainintaa ihmisoikeuksista tai ihmisoikeuskasvatuksesta. Sen sijaan strategiassa painotetaan halua edistää yhdenvertaisuutta ja tasa-arvoa, muun muassa toteamalla, että yksi yliopiston tavoitteista on ”edistää jäsentensä yhdenvertaisuutta, sukupuolten tasa-arvoa ja urakehitystä” (ISY 2010a, 10). Arvoistaan Itä-Suomen yliopisto toteaa nettisivuillaan, että ”yliopiston toimintaa ohjaavat keskeiset arvot ovat tieteen vapaus, eettisyys ja oikeudenmukaisuus” (ibid.).

Tampereen yliopisto (TaY) ei mainitse strategiassaan pyrkimystä yhdenvertaisuuteen. Sen sijaan se sitoutuu strategiassaan ”edistämään yhteiskunnan oikeudenmukaisuutta, tasa-arvoa, oman maan ja maailman kansalaisten hyvinvointia, kulttuurien vuorovaikutusta ja kestävää kehitystä” (TaY 2010, 4). Jyväskylän yliopiston (JY) strategian arvoissa ihmisoikeuskasvatus on jo aika kaukana: ”laatu, sivistys ja vaikuttavuus”, tosin myös ”vastuunkanto ihmiskunnan tulevaisuudesta” (JY 2010, 7).

Tampereen teknillinen yliopisto julistaa korkealentoisesti: ”Yliopisto kantaa vastuuta tulevaisuudesta eettisesti kestäväällä toiminnalla ympäristön, suomalaisten ja ihmiskunnan hyväksi” sekä toteaa ”hyviä työ- ja oppimistuloksia tukee välitön ja tasa-arvoinen yhteisöllisyys, Hervannan henki” (TaY 2012, 1). Lapin yliopiston (LY) strategia 2020 ei viittaa ihmis- eikä perusoikeuksiin vaikka toteaa, että yliopistolla on valtakunnallinen vastuu saamelaisuuteen liittyvästä yhteiskuntatieteellisestä tutkimuksesta (Lapin yliopiston strategia 2010). Vielä yllättävämpää oli, ettei Åbo Akademin (ÅA) strategia sisältänyt ihmisoikeuksiin liittyviä sisältöjä vaikka siellä sijaitseva ihmisoikeusinstituutti on kansainvälisesti tunnettu asiantuntevuudestaan

(ÅA 2010a). Useimmissa strategioissa ei ollut viittauksia mihinkään sellaiseen, jonka voisi tulkita strategisesti ohjaavan yliopistotoimintaa ihmisoikeuksia kunnioittavampaan ja ihmisoikeustietoutta edistävämpään suuntaan.

Yliopistojen hallitusten hyväksymien yleisten strategioiden lisäksi kaikki yliopistot ovat perustaneet toimikuntia valvomaan *tasa-arvo- ja/ tai yhdenvertaisuussuunnitelmien* toteutumista. Toimikuntien rooli on edistää sanamukaisesti tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta yliopistolla, ja sitä kautta ainakin ideaalityyppisesti ihmisoikeuksien toteutumista. Ne eivät kuitenkaan määrittele opetuksen ja tutkimuksen sisältöjä, vaan yliopistotyöyhteisöjen pelisääntöjä (syrjimättömyyttä). *Oulun ja Turun yliopistojen yhdenvertaisuus- ja tasa-arvosuunnitelma poikkeavat muista siten, että niihin on kirjattu kansainväliset ihmisoikeusnormit*, jotka velvoittavat yliopistoa syrjinnän vastaisissa ja yhdenvertaisuutta edistävissä toimissa (OY 2012, 11; TY 2010; 3 ja 6). Yleisesti ongelma on – sen lisäksi etteivät useimmat suunnitelmat edes mainitse ihmisoikeuksia – että keinot edistää yhdenvertaisuutta (ja tasa-arvoa) jäävät hyvin yleisluonteisiksi.

Esimerkiksi Helsingin yliopiston yhdenvertaisuustoimikunnan strategian mukaan velvollisuus edistää tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta koskee kaikkea yliopiston toimintaa ja kaikkia yliopiston jäseniä, niin henkilöstöä kuin opiskelijoita. Näiden edistämisen todetaan olevan erityisesti yliopiston johdon ja laitosten sekä yksiköitten johtajien velvollisuus (HY 2012b, 4). Helsingin yliopistolla on myös tasa-arvotoimikunta, joka seuraa yhdenvertaisuusstrategian toteutumista. Ulkomaalaisten, ikä-, uskonto- ja seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen yhdenvertaisuuteen kiinnitetään erityistä huomiota. Laitosten johtajia ja lähiesimiehiä koulutetaan ikäjohtamiseen (ibid., 17) ja viimeksi mainitusta ”annetaan suunnattua tiedotusta” (ibid., 16). Tampereen yliopiston tasa-arvo ja yhdenvertaisuussuunnitelman mukaan ”tasa-arvo- ja yhdenvertaisuusnäkökohdat huomioidaan sen kaikkien yksiköiden toiminnassa” (TaY 2012, 1). Tasa-arvo ja yhdenvertaisuustyöryhmän ”tehtä-

vänä on tehdä esityksiä ja antaa lausuntoja tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden toteutumisesta ja kehittämisestä yliopistossa” (ibid.). ”Tampereen yliopistossa annettava opetus edistää sisällöltään ja menetelmiltään tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta” (ibid., 6). Samantyyppisesti ovat myös muut yliopistot kirjanneet julistusta muistuttavia lauseita, ilman konkreettisia ohjeita siitä kuinka yhdenvertaisuutta ja tasa-arvoa tulisi yliopistoilla edistää.

11.3 Opetus tiedekunnissa

Seuraavassa esitellään lähemmän tarkastelun kohteeksi valituissa yliopistossa annettavan oikeustieteellisen sekä kasvatustieteellisen opetusta sen selvittämiseksi, miten ihmisoikeudet näyttäytyvät opetuksessa. Ensin esitellään oikeustieteelliset tiedekunnat ja sen jälkeen käyttäytymis- / kasvatustieteelliset tiedekunnat. Huomiot ja analyysit perustuvat erityisesti tiedekuntien opinto-oppaista luettavissa oleviin opetusta ja tutkimusta koskeviin linjauksiin, joista selviää sekä yleinen opetuskokonaisuuksien sisältö että tämän hetken kurssitarjonta. Tutkimuksen painopisteet ovat välillisesti tai epäsuorasti merkityksellisiä tiedekunnan opetukselle, sillä tiedekunnassa tehtävän tutkimuksen odotetaan välittyvän myös tiedekunnan opetukseen. Tämän materiaalin analyysiin perustuvien joidenkin johtopäätösten oikeellisuuden varmistamiseksi on käyty myös keskusteluita tiedekuntien työntekijöiden kanssa. Kirjoittajilla on lähempää omaa kokemusta opetuksesta Helsingin, Turun ja Lapin yliopistoista sekä Åbo Akademista.

11.3.1 Oikeustieteelliset tiedekunnat

Turun yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta

Turun yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan dekaani kirjoittaa lukuvuotta 2012–2013 koskevan opinto-oppaan alussa, että oikeustieteen tutkinto antaa valmiuksia mm. ihmisoikeusasi-

antuntijaksi. Tiedekunta painottaa – yliopistolainkin edellyttämällä tavalla – tutkimukseen perustuvan korkeatasoisen koulutuksen antamista. Tämän painotuksen kautta tiedekunnassa tehtävä tutkimus välittyy – tai ainakin sen pitäisi välittyä – tiedekunnan opetukseen. Tiedekunnan strategiassa tiedekunnan tutkimukselle on tällä hetkellä määritelty kaksi, tiedekunnan vahvuusalueisiin liittyvää painopistealuetta, joissa esiin nostetaan nimenomaisesti perus- ja ihmisoikeuksiin liittyvä tutkimus. Huomionarvoista kuitenkin on, ettei ihmisoikeuksia (eikä perusoikeuksia) mainita tiedekunnan opetusta koskevissa strategialinjauksissa.

Tiedekunnassa ei ole laitoksia, vaan tiedekunnan opetus ja tutkimus on organisoitunut oppiaineiden ympärille, jotka on jaettu neljään pooliin. Siviilioikeuden pooliin kuuluvat velvoiteoikeus, esineoikeus, kauppaoikeus, työoikeus ja perhe- ja jäämistöoikeus. Julkisoikeuden pooliin kuuluvat valtiosääntöoikeus, eurooppaoikeus, kansainvälinen oikeus, hallinto-oikeus, finanssioikeus ja ympäristöoikeus. Rikos- ja prosessioikeuden pooliin kuuluvat rikosoikeus ja prosessioikeus. Oikeuden yleistieteiden pooliin kuuluvat oikeushistoria, yleinen oikeustiede, oikeussosiologia ja kriminologia. Oppiaineen opetuksesta ja tutkimuksesta vastaa professori. Oppiaineeseen kuuluvaa opetusta antavat myös mm. dosentit, tutkijatohtorit ja tohtoriopiskelijat.

Tiedekunnassa suoritettavat oikeustieteelliset tutkinnot sisältävät perusopintoja, aineopintoja, syventäviä opintoja sekä kieli- ja viestintäopintoja. Tutkintoihin kuuluu sekä kaikille pakollisia opintoja että opiskelijoiden valittavissa olevia kursseja. Oikeusnotaarin tutkintoon (ON) kuuluu pakollinen aineopintokokonaisuus, jossa opiskellaan oikeudenalojen perusteet kaikista tiedekunnan oppiaineista. ON-opintovaiheen aineopintoihin kuuluu myös yhden erikoistumisjakson suorittaminen, jonka aikana opiskelija laatii ON-opinnäytetyönsä. Oikeustieteen maisterin tutkintovaiheessa (OTM) opiskelijan on suoritettava kolme erikoistumisjaksoa, jolloin ON- ja OTM-tutkintovaiheessa

tulee suoritetuksi yhteensä neljä erikoistumisjaksoa. Opiskelija voi valita suoritettavat erikoistumisjaksot niin, että hän suorittaa neljä kurssia vähintään kolmesta oppiainepoolista.

Sekä ON- että OTM-tutkintoon kuuluu myös valinnaisia opintoja, joihin voidaan sisällyttää tiedekunnan itse tuottamien opintojaksojen lisäksi esim. Turku Law Schoolin opintojaksoja, opiskelijavaihdossa suoritettuja opintoja, erilaisia sivuaineopintoja ja ylimääräisiä kieliopintoja. Syventävät opinnot ovat osa OTM-opintojen loppuvaihetta.

Lukuvuotta 2012–2013 koskevaan tiedekunnan opinto-oppaaseen kirjatussa oikeustieteen notaarin ja oikeustieteen maisterin tutkintoa suorittavien yleisissä osaamistavoitteiden listauksessa todetaan, että tutkinnon suorittanut henkilö tulee ymmärtämään kansainvälisen sääntelyn merkityksen Suomen oikeusjärjestelmälle. Opinto-oppaaseen kirjatuihin kurssikuvauksissa *ihmisoikeudet nousevat selkeimmin esiin kansainvälisen oikeuden opetuksessa*. Ihmisoikeudet ovat olleet näkyvästi esillä kansainvälisen oikeuden oppiaineen oikeudenalojen perusteet -kursilla. Kurssin lukumateriaalin lisäksi, ihmisoikeuksia käsitellään oikeuden perusteiden kurssiin kuuluvilla (vapaaehtoisilla) luennoilla. Tämän taustalla on oppiainevastaavina toimineiden henkilöiden erityinen kiinnostus ihmisoikeusteemoja kohtaan. Kansainvälisen oikeuden oppiaineen toteuttamalla erikoistumisjaksolla on jo pitkään keskitytty ihmisoikeuksiin (erikoistumisjakso on toteutettu mm. ”kansainväliset ihmisoikeudet”-otsikolla). Ihmisoikeudet ovat myös olleet näkyvästi esillä oppiaineen syventävien kurseilla, ja oppiaineessa tehdyt opinnäytteet ovat usein käsitelleet ihmisoikeuksia. Kansainvälisen oikeuden oppiaine on myös ainoa tiedekunnan oppiaine, jossa ihmisoikeuksia on käsitelty niin, että opetuksessa otetaan laajemmin huomioon erilaiset kansainväliset ihmisoikeusnormit ja erilaiset (uudemmatkin) kysymykset, joilla on ihmisoikeusyhteyksiä (mm. ympäristökysymykset, vastuullinen yritystoiminta jne.).

Muiden oppiaineiden opetuksen sisältökuvauksissa kansainväliset ihmisoikeudet näkyvät

erityisesti valtiosääntöoikeuden opetuksessa, ja ne nostetaan nimenomaisesti esiin myös eurooppa- ja prosessioikeuden kurssikuvauksissa. Ihmisoikeudet mainitaan kaikkien näiden kolmen oppiaineen oikeudenalojen perusteiden (ja opiskelijoille siis pakollisten opintojen) kurssikuvauksissa. Ihmisoikeusviittauksia näkyy jonkin verran muidenkin oppiaineiden kurssikuvauksissa, käytännössä oppiaineisiin liittyvien erikoistumisjaksojen ja syventävien kuvauksissa. Kun kansainvälisen oikeuden oppiaineen kurssikuvauksissa ihmisoikeuksia käsitellään laajasti, muiden oppiaineiden ihmisoikeusviittauksissa nousee esiin lähinnä Euroopan ihmisoikeus-sopimus. Joissain kurssikuvauksissa viitataan myös ihmisoikeuksille merkitykselliseen EU:n perusoikeuskirjaan. Prosessioikeuden perusteiden kurssin säädösluetteloon on sisällytetty Euroopan ihmisoikeussopimuksen lisäksi myös Yhdistyneiden kansakuntien kansalaisyhteiskunta- ja poliittisia oikeuksia koskeva sopimus.

Opinto-oppaan kurssikuvaukset eivät anna riittävästi tietoa siitä, miten laajasti ihmisoikeuskysymyksiä kurssilla käsitellään, sillä ihmisoikeuksien tosiasiallinen opetus riippuu siitä, mitä opettaja kurssillaan painottaa. Vaikka kurssikuvaus sisältäisi vain hyvin yleisen viittauksen ihmisoikeuksiin, ne (tietty kansainvälinen ihmisoikeusasiakirja, tietyt ihmisoikeusnormit jne.) voivat tulla opetuksessa hyvinkin esiin. Toisaalta jos kurssikuvauksessa taas ei lainkaan viitata ihmisoikeuksiin, oletusarvona voitaneen pitää sitä, etteivät ihmisoikeudet juurikaan nouse esiin ko. kurssin opetuksessa.

Turun yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan opinto-oppaassa olevien oppiainekuvausten perusteella kansainvälisten normien ja kansallisten normien välistä dynaamisen suhteen valottaminen ei ole säännönmukaista. Silmäänpistävä on esimerkiksi se, että tiedekunnan työoikeuden oppiaineen kurssikuvauksissa ei ole lainkaan viittauksia työelämää säänteleviin kansainvälisiin normeihin jotka ovat kuitenkin merkittävällä tavalla vaikuttaneet Suomen työolainsäädäntöön.

Turun yliopiston oikeustieteellisen tiede-

kunnan opetuksella on jonkin verran linkkejä yliopiston *tulevaisuuden tutkimuskeskuksessa koordinoituun kestäväan kehityksen opintokokonaisuuteen* (KEKO). Tulevaisuuden tutkimuskeskus siirtyy Turun kauppakorkeakouluun elokuun 2013 alussa. KEKO on yliopiston kaikkien tiedekuntien opiskelijoille tarjottava monitie- teinen kokonaisuus, jossa kestäväää kehitystä tarkastellaan sen ekologisesta, sosiaalisesta, kulttuurisesta ja taloudellisesta näkökulmasta. Ainakin yhden kurssiin kurssikuvauksessa an- neaan ymmärtää, että kurssilla käsitellään myös ihmisoikeuskysymyksiä.

Yhteenvetona voidaan todeta, että *ih- misoikeuksien näkyvyys ja painotukset Turun yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan eri oppiaineissa riippuvat opettajan kiinnostukses- ta*. Näin ollen usein myös oppiainevastaavan vaihtuminen vaikuttaa opetuksen sisältöön: oppiainevastaavan omassa ja hänen oppiai- neen opetukseen kytkemien muiden opettajien opetuksessa painottuvat luonnollisesti opet- tajien omat osaamisalueet ja intressit. Koska ihmisoikeuskoulutukseen ei ole sitouduttu esim. tiedekunnan toimintasuunnitelman tasolla, ope- tushenkilökunnan vaihtuessa myös ihmisoikeus- kysymysten näkyvyys ja niitä koskevat painotuk- set muuttuvat lähes säännönmukaisesti.

Helsingin yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta

Helsingin yliopiston oikeustieteellisessä tiede- kunnassa ei ole laitosjakoa, vaan tiedekunnan opetus ja tutkimus on organisoitunut oppiai- neiden ympärille. Perustutkinnossa pakollisia oppiaineita ovat esineoikeus, eurooppaoikeus, finanssioikeus, hallinto-oikeus, kansainväli- nen oikeus, kansainvälinen yksityisoikeus ja oikeusvertailu, kauppaoikeus, maa-, vesi- ja ympäristöoikeus, oikeushistoria, oikeussosiolo- gia, oikeustaloustiede, oikeusteoria, perhe- ja jäämistöoikeus, prosessi- ja insolvenssioikeus, rikosoikeus, työoikeus, valtiosääntöoikeus ja velvoiteoikeus. Suurin osan oppiaineista on nk. aineellis-oikeudellisia oppiaineita. Oikeus-

historia, oikeussosiologia, oikeustaloustiede ja yleinen oikeustiede kuuluvat oikeuden yleistie- teisiin. Helsingin yliopiston oikeustieteellisessä tiedekunnassa vapaaehtoisia oppiaineita ovat lääkitä- ja bio-oikeus, oikeuden ja sukupuolen tutkimus, urheilu-oikeus sekä viestintä- ja infor- maatio-oikeus. Tiedekunnassa opetustoiminnan johtamisesta vastaa dekaani apunaan opetuk- sen kehittämistoimikunta. Oppiaineet vastaavat opetuksen sisällöstä. Jokaiselle oppiaineelle on määrätty vastuuhenkilö, joka on joko professori tai tiedekunnassa työskentelevä dosentti.

Tiedekunnassa hyödynnetään opetuksessa koko tiedeyhteisön asiantuntemusta, jolloin kaikki opetus- ja tutkimushenkilökuntaan kuulu- vat sekä opettavat että tutkivat. Kaikki opettajat tutkivat ja kaikki tutkijat opettavat -periaate koskee kaikkia täydentävällä rahoituksella pal- kattuja tutkijoita. Helsingin yliopiston oikeus- tieteellisen tiedekunnan henkilöstöstrategiassa (HY 2010a), tutkimuspoliittisessa linjauksessa (HY 2008) tai yleisissä toimintaperiaatteissa ei mainita ihmisoikeustietoisuuden edistämisen tärkeyttä. Tosin yhdeksi tutkimuksen paino- alaksi on määritelty ”oikeusturva, hyvinvointi ja ihmisoikeudet” (HY 2010b).

Oikeustieteellisen koulutusalan tutkintoja oikeusnotaarin tutkinto (ON), joka on alempi korkeakoulututkinto, ja oikeustieteen maisterin tutkinto (OTM), joka on ylempi korkeakoulutut- kinto. Kaikki Helsingin yliopiston oikeustieteel- liseen tiedekuntaan hyväksytyt saavat oikeuden oikeustieteen maisterin tutkinnon suorittami- seen. ON-tutkintoon kuuluu laaja joukko tent- tejä nk. pakollisissa oppiaineissa. Tämän lisäksi on mahdollisuus suorittaa valinnaisia opintoja muissa oppiaineissa.

Katsottaessa opinto-opasta lukuvuosille 2012-2013 voidaan todeta, että ihmisoikeuksiin liittyviä hajanaisia luentoja tai luentosarjoja on tarjolla eri oppiaineissa mutta lähinnä vapaa- valintaisilla kurssijaksolla. Myös harjoitusteh- tävissä käydään läpi Euroopan ihmisoikeustuo- mioistuimen päätöksiä. Katsottaessa vaadittavaa kurssikirjallisuutta on kuitenkin todettava, että Yhdistyneet kansakunnat ja YK:n keskeiset

sopimukset näyttävät jäävän huomattavasti vähemmälle huomiolle. Eurooppalaiset Euroopan neuvoston sopimukset sekä Euroopan unionin asiakirjat ovat selkeämmin esillä kirjallisuudessa.

Perusopintoihin kuuluva opintokokonaisuus Oikeudellisen ajattelun periaatteet sisältää pienryhmätyöskentelyä, jonka puitteissa analysoidaan mm. Euroopan ihmisoikeustuomioistui-
meen päätyneitä tapauksia. Eurooppaoikeuden yksi kahdeksasta osiosta on nimeltään ”EU ja ihmisoikeudet”; kirjallisuusluettelon perusteella tässä käsitellään EU:n perusoikeuskirjaa.

Työoikeuden pakollisissa opinnoissa on tasa-arvoon ja yleiseen syrjintäsäädäntöön liittyvä jakso ja kirjallisuudessa myös ihmisoikeuksisia käsitteleviä artikkeleita). Valinnaisissa opinnoissa Kansainvälisen työ- ja sosiaali-oikeuden kurssi keskittyy Euroopan sosiaaliin ihmisoikeuksiin. Valtiosääntöoikeuden pakolliset opinnot antavat perustiedot perus- ja ihmisoikeuksien suojajärjestelmistä. Vapaavalintaisissa kursseissa tarjotaan mm. perus- ja ihmisoikeusjärjestelmien keskinäiset suhteet Euroopassa -kurssia (8 op.), Suomen valtiojärjestyksen perusteet ja valtiosääntöoikeuden yleiset opit -kurssia (8 op). Kansainvälisen oikeuden pakollisten opintojen kuvauksessa ei mainita erikseen ihmisoikeuksia, tosin valinnaisissa kursseissa yksi kurssi on keskittynyt kansainvälisiin ihmisoikeuksiin.

Perheoikeuden pakollisessa oppimäärässä käsitellään jonkin verran lasten oikeuksia (kurssin lukemistoon kuuluu Euroopan ihmisoikeussopimuksen 3 artikla ja Yhdistyneiden kansakuntien lapsen oikeuksien sopimuksen 13 artikla. Yksi vapaavalintainen kurssi keskittyy perheoikeuteen Eurooppa-tuomioistuimissa, *Family, culture and law* -kurssin tavoitteena on, että opiskelija oppii ymmärtämään, miten perus- ja ihmisoikeudet vaikuttavat perheoikeudessa. Lääkintä- ja bio-oikeuden valinnaisella kurssilla käsitellään alan suhdetta perus- ja ihmisoikeuksiin sekä etiikkaan. Viestintä- ja informaatio-oikeuden kurssilla käsitellään Euroopan ihmisoikeussopimusta

Harjoituskursseista valita voi perhe- ja jäämistöoikeuden kurssin joka keskittyy

perheeseen, kulttuuriin ja oikeuteen liittyviin kysymyksiin perheoikeuden ja perus- ja ihmisoikeuksien näkökulmasta, valtiosääntöoikeuden yksi harjoituskurssi keskittyy perus- ja ihmisoikeuksiin lain säätämässä ja lain soveltamisessa. Lisäksi syventävissä opinnoissa on tarjolla joitakin kursseja, jotka mahdollistavat ihmisoikeuksiin perehtymisen, esimerkiksi Lääkintä- ja bio-oikeuden projekti ”Reproduktio ja oikeus”, valtiosääntöoikeuden projektin nimi on ”perus- ja ihmisoikeuksien pluralismi”, jossa keskitytään tutkimaan suomalaisen perusoikeusjärjestelmän suhdetta kansainvälisten perus- ja ihmisoikeusjärjestelmien suojamekanismeihin.

Suomen liittyminen erityisesti Euroopan ihmisoikeussopimukseen vuonna 1990 merkitsi oikeustieteellisen lähdeopin avautumista kansainvälisille ihmisoikeusnormeille ja opiskelijoiden mahdollisuudet oppia ihmisoikeuksista ovat kasvaneet. Kuitenkin tilanne on edelleen se, etteivät kaikki oikeustieteen opiskelijat saa selkeää peruskuvaa ihmisoikeuksista. Ihmisoikeudet kulkevatkin lähinnä läpäisyperiaatteen mukaisesti oikeustieteen opinnoissa, ja siten voidaan todeta, että Helsingin oikeustieteellisessä opiskelijat voivat saada ihmisoikeuskoulutusta riippuen aina kuitenkin oppituolista ja kurssin teemasta. Tälläkin hetkellä tiedekunnassa työskentelee useita ihmisoikeusasiantuntijoita niin professoreina, lehtoreina kuin tutkijoina. Lisäksi kansainvälisen oikeuden ja ihmisoikeuksien tutkimuksen kriittistä näkökulmaa painottava Erik Castrén -instituutti parantaa varsinkin kansainvälisen oikeuden opiskelijoiden mahdollisuuksia saada ihmisoikeuskoulutusta, sillä opetuksen lisäksi instituutti tarjoaa vierailuluentoja, kurssien sekä kesäkoulun välineillä laajempaa ihmisoikeustietoutta.

Yhteenvetona voidaan todeta, ettei Helsingin yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta, huolimatta Erik Castrén -instituutin työstä tai muiden ihmisoikeuksiin erikoistuneiden professorien (kuten valtiosääntöoikeus ja lääkintä- ja bio-oikeus) panostuksesta, pysty tarjoamaan järjestelmällistä ihmisoikeuskoulutusta kaikille opiskelijoille.

Ihmisoikeuskoulutusta saa sellainen opiskelija, joka siitä on lähtökohtaisesti kiinnostunut.

Lapin yliopiston oikeustieteiden tiedekunta

Lapin yliopiston oikeustieteiden tiedekunnalla ei ole erillistä tiedekuntakohtaista strategiaa. Sen sijaan tiedekunnan toimintakäsikirjassa viitataan yliopiston yhteiseen strategiaan 2020. Toimintakäsikirjassa ei ole mainittu ihmisoikeuksista tai ihmisoikeuksien koulutuksesta (LY 2012).

Tiedekunnassa voi suorittaa oikeusnotaarin (ON) ja oikeustieteen maisterin (OTM) tutkinnot, oikeustieteen lisensiaatin tutkinnon sekä oikeustieteen tohtorin tutkinnon. Lukuvuotta 2012–2013 koskevan opinto-oppaan kurssikuvausten mukaan ON-tutkintovaiheessa kansainväliset ihmisoikeusnormeja opetetaan ainakin perhe- ja jäämistöoikeuden, prosessioikeuden ja valtiösääntöoikeuden pakollisilla kursseilla. Perhe- ja jäämistöoikeuden kurssin säädösluettelossa mainitaan Euroopan ihmisoikeussopimus ja Euroopan unionin (EU) perusoikeuskirja, ja kurssikuvauksessa viitataan kansainvälisen perhe- ja jäämistöoikeuden merkitykseen oikeudenalan kehityksessä. Prosessioikeuden säädösluettelossa mainitaan Euroopan ihmisoikeussopimus ja YK:n kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskeva sopimus (KP-sopimus).

Valtiösääntöoikeuden kurssikuvauksen oppimistavoitteissa mainitaan keskeiset eurooppalaiset ja YK:n ihmisoikeussopimukset sekä perus- ja ihmisoikeudet EU:ssa. Persoonallisuus oikeuden pakollisen kurssin kuvauksessa viitataan yleisesti ihmis- ja perusoikeuksiin. Työ- ja sosiaali oikeuden pakollisen kurssin kuvauksessa on yleinen viittaus kansainväliseen työoikeuteen, jonka perusteella voisi olettaa, että kurssilla valotetaan työ- ja sosiaali oikeuden kansallisten normien yhteyksiä ihmisoikeuksiin liittyvään kansainväliseen sääntelyyn. ON-tutkintoon kuuluvien valinnaisten kurssien sisältökuvausten perustella ihmisoikeuksia käsitellään ainakin perus- ja ihmisoikeusjärjestelmää käsittelevällä kurssilla. Kurssin

säädösluettelossa listataan Euroopan ihmisoikeussopimus, Euroopan sosiaalinen peruskirja, YK:n taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskeva sopimus (TSS-sopimus) sekä KP-sopimus. Saamelaisoikeuden perusteiden valinnaisella kurssilla käsitellään ainakin Euroopan neuvoston alueellisia kieliä ja vähemmistökieliä koskevaa kieliperuskirjaa ja KP-sopimusta (erityisesti 27 artiklaa). Muiden ON-kurssien kuvausten perusteella kansainvälinen ihmisoikeussääntely voi saada opetuksessa huomiota myös lapsioikeuden valinnaisella kurssilla, työ- ja sosiaali oikeuteen kuuluvalla valinnaisella kurssilla (”kansainvälistyminen sekä työelämän ja virkatoiminnan muutokset) ja kansainvälisen rikosoikeuden valinnaisella kurssilla. Lapin yliopiston oikeustieteiden tiedekunnan opintooppaan 2012–2013 mukaan ON-tutkintoon ei kuulu yleisiä kansainvälisen oikeuden opintoja.

Tiedekunnan OTM-tutkinnossa ihmisoikeuksia käsitellään kansainvälisen oikeuden pakollisella kurssilla sekä erityisesti ”kansainväliset ihmisoikeudet”-otsikolla toteutettavalla valinnaisella kurssilla. Hallinto-oikeuden pakollisen kurssin sisältökuvauksen säädösluettelossa noteerataan Euroopan ihmisoikeussopimus. Valinnaisena kurssina on mahdollista suorittaa myös ihmisoikeus/vähemmistöraportti-niminen kurssi. Kansainvälisen oikeuden pakollisena kurssimateriaalina on Kari Hakapään kirja Uusi kansainvälinen oikeus. Kurssin suosittelavaksi oheislukemiseksi mainitaan Matti Pellonpään kirja Euroopan ihmisoikeussopimus. Valinnaisen ”kansainväliset ihmisoikeudet”-kurssin pakollisena lukumaterialina on Olivier de Schutterin International Human Rights Law.

Lapin yliopiston oikeustieteiden tiedekunnassa tehtävän (perustutkintoihin ja -jatkotutkintoihin liittyvän) tutkimuksen lisäksi Lapin yliopistossa tehdään kansainvälisiin ihmisoikeuksiin liittyvää tutkimusta yliopiston erillisessä tutkimusyksikössä, Arktisessa keskuksessa, ja erityisesti keskuksen kuuluvassa Pohjoisen ympäristö- ja vähemmistöoikeuden instituutissa (PYVI). Arktisen keskuksen kotisivuilla olevan tiedon valossa PYVIN tutkimus on viime vuosina

keskittynyt ympäristökysymyksiin, mutta ihmisoikeuskysymykset ja näistä erityisesti alkupe-
räiskansojen oikeuksia koskeva kansainvälinen
ihmisoikeussääntely, näyttäisivät nousevan
esiin varsinkin instituutin saamelaiskysymyksiä
koskevissa tutkimuksissa. Arktisessa keskuksessa tehtävä tutkimus välittyy koulutukseen ja
opetukseen erityisesti Arktisen tohtoriohjelman
(ARKTIS) kautta.

Lapin yliopiston strategiassa 2020 ei mainita
ihmisoikeuksia koulutuksen tai tutkimuksen
painoalueena. Oikeustieteiden tiedekunnan
omassa toimintasuunnitelmassa ei näitä myöskään
mainita. Tiedekunnan opinto-oppaan
sisältökuvausten sekä henkilöstön tutkimusprofiilien
perusteella kuitenkin voidaan lähteä siitä,
että *tiedekunnalla on hyvät valmiudet tarjota
ihmisoikeuskoulutusta. Ihmisoikeuskoulutus ei
kuitenkaan ole järjestelmällistä ja suunniteltua
siten, että se tulisi jokaisen opiskelijan osaa-
misalueeksi ja saattaa siksi johtaa siihen, että
valmistuvilla oikeusnotaareilla ja oikeustietei-
den maistereilla on hyvinkin hajanainen kuva
ihmisoikeusnormeista.*

Itä-Suomen yliopiston oikeustieteellinen koulutus

Itä-Suomen yliopistossa, Joensuun kampuksella
annetaan juridiikan erikoisaloille pätevittävä
yhteiskuntatieteellisen alan lakiasiantuntijakou-
lutusta, joka johtaa hallintotieteiden kandidaatin
(HTK) ja hallintotieteiden maisterin (HTM)
tutkintoihin. Oikeusnotaarin (ON) ja oikeustie-
teen maisterin (OTM) -tutkintoihin johtava oike-
ustieteellisen alan koulutus käynnistyi elokuu-
sa 2013. Pääaineina Itä-Suomen yliopistossa voi
opiskella eurooppa-, finanssi-, ja hallinto-, siviili-
ja ympäristöoikeutta sekä oikeustaloustiedettä
ja lainsäädäntötutkimusta, ja rikos- ja prosessi-
oikeutta ja rikollisuuden tutkimusta.

Itä-Suomen yliopiston oikeustieteiden
laitoksen strategiassa ei mainita ihmisoikeu-
sia lainkaan (Itä-Suomen yliopisto 2010b).
Tämä heijastuu myös selkeästi opetuksessa:
Jos katsotaan opetustarjontaa Itä-Suomen

yliopiston oikeustieteellisessä tiedekunnassa,
voidaan todeta ihmisoikeuksien muodostavan
useassa opintokokonaisuudessa vain viiden
opintopisteen valinnaisen teeman. Ainoastaan
valtiosääntöoikeudessa ihmisoikeudet tulevat
pakollisena kurssikokonaisuutena, myös siellä
viiden opintopisteen verran perus- ja ihmiso-
ikeuksia (Itä-Suomen yliopisto 2012a).

Tutkimus- ja tutkijaprofiililtaan Itä-Suomen
yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta ei
ole erikoistunut ihmisoikeuksiin, joskin siellä
tehdään tutkimusta mm. tasa-arvokysymyksistä
ja syrjimättömyydestä. Parhaassa tapauksessa
näiden tutkimusprojektien anti heijastuu an-
nettavaan opetukseen. *Ihmisoikeuskoulutus on
kuitenkin sattumanvaraista ja opetushenkilökun-
nan intresseistä ja aktiivisuudesta riippuvaa.*

Åbo Akademin oikeustieteellinen laitos

Oikeustieteellinen laitos on yksi Åbo Akademin
kahdestatoista tulosyksiköstä. Handelshögskolan
(kauppakorkeakoulu), sosiaalitieteiden ja
valtiotieteiden laitosten kanssa se muodostaa
yhteiskuntatieteellisen koulutusalan. Mahdollisia
tutkintoja ovat ekonomie kandidatexamen
(EK) ja ekonomie magisterexamen (EM), joissa
pääaine on kauppaoikeus tai merioikeus,
politices kandidatexamen (PK) ja politices
magisterexamen (PM), joissa pääaineena voi
olla kansainvälinen oikeus, julkinen oikeus tai
yksityisoikeus, sekä rättsnotarieexamen (RN).
Lisäksi on mahdollista suorittaa englanninkie-
linen Master's Degree Programme in Inter-
national Human Rights Law, jossa pääaine on
kansainvälinen oikeus.

Åbo Akademin oikeustieteen opiskelijoilla
on suomalaisissa korkeakouluissa
poikkeuksellisen hyvät mahdollisuudet
ihmisoikeusosaamisensa kehittämiseen.
Vuonna 1985 perustettu itsenäisen,
mutta yliopistoon vahvasti linkittyneen ja
kampuksella sijaitsevan, ihmisoikeusinstituutin
henkilökunta toimii myös kansainvälisen
oikeuden opettajina. Åbo Akademin
oikeustieteellinen laitos on myös kantanut

päävastuuta kansallisesti ihmisoikeuksien tutkijakoulusta ja pitää tavoitteenaan tämän jatkamista (ÅÅ 2010b, 3). Laitoksen strategiassa kiinnitetään erityistä huomiota oppimis- ja työilmapiiriin ja -ympäristöön ja todetaan, että kaikessa toiminnassa pyritään yhdenvertaisuuden ja tasa-arvon edistämiseen (ibid., 6). Ihmisoikeusinstituutti pyrkii strategian mukaisesti olemaan maamme johtava akateeminen ihmisoikeusasiantuntija. Sen saavuttamiseksi instituuttiin kutsutaan kansainvälisiä alan huippututkijoita ja asiantuntijoita vuosittain järjestettävien intensiivikurssien puitteissa (ibid., 7).

Kansainvälisen oikeuden opiskelijoille on tarjolla suomalaisittain runsaasti korkeatasoista ihmisoikeuskoulutusta. Lukuvuonna 2012-2013 laitos tarjoaa kansainvälisen oikeuden aineopinnoissa mm. kymmenen opintopisteen laajuisen kurssin "International Protection of Human Rights". Lisäksi tarjolla on saman laajuiset "Course on the European Convention on Human Rights" ja "Human Rights and Terrorism" -kurssi, viiden opintopisteen kurssi "International Protection of Women's Rights" sekä saman laajuisen kurssi "Human Rights and Development" (5 op). Ainoa ruotsinkielinen ihmisoikeuskurssi on kahdentoista opintopisteen laajuinen pohjoismainen kilpailu ihmisoikeuksista (ÅÅ 2013). Lisäksi oikeustieteen laitos on mukana eurooppalaisessa European Master's Programme in Human Rights and Democratization -tutkinnossa (http://www.abo.fi/institution/en/rv_ema [haettu 23.4.2013]) sekä englanninkielisessä Turun yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan kanssa yhdessä järjestettävässä Turku Law School:in opetusohjelmassa. Oikeustieteellinen laitos valmisteli keväällä 2013 uusia kurssimoduuleja, joita on tarkoitus tarjota muiden tiedekuntien, varsinkin kasvatustieteiden, opiskelijoille siinä nimenomaisessa tarkoituksessa, että ihmisoikeustietämystä saataisiin myös tuleville opettaja- ja kasvatushenkilöstölle. (Tiedot: professori Elina Pirjatanniemi 25.4.2013.)

Åbo Akademin yliopiston oikeustieteellisellä laitoksella on pitkäaikaista ja tunnustettua

osaamista ihmisoikeuskysymyksissä ja jonka tietotaito jalkautuu moniin yhteiskunnan kerrostumiin sitäkin kautta, että ihmisoikeusinstituutin tutkijat toimivat monissa asiantuntijaryhmissä ja osallistuvat yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen. Koska Åbo Akademin oikeustieteen laitos on ainoa oikeustieteellinen, josta voidaan sanoa ihmisoikeuskoulutuksen olevan systemaattista, on erikoista, ettei Åbo Akademin yliopistostrategiassa ole lainkaan mainintaa ihmisoikeuksista tai niiden edistämiseen liittyvistä suunnitelmista (ÅÅ 2010a).

11.3.2 Kasvatus- ja käyttäytymistieteelliset tiedekunnat

Turun yliopiston kasvatustieteellinen tiedekunta

Turun yliopiston kasvatustieteiden laitoksella on mahdollista opiskella pää- tai sivuaineina kasvatustiedettä, aikuiskasvatustiedettä ja erityispedagogiikkaa. Laitoksella voi suorittaa kasvatustieteiden kandidaatin, maisterin, lisenssiaatin ja tohtorin tutkintoja. Kasvatustieteen koulutuksessa annetaan valmiuksia kasvatukseen ja opetuksen kaikkien asteiden ja muotojen sekä kasvatusalan yleistä asiantuntemusta edellyttävien tutkimus-, suunnittelu-, neuvonta- ja ohjaustehtäviin. Koulutus johtaa kasvatustieteiden kandidaatin ja maisterin tutkintoon, ja tutkinto mahdollistaa jatkokoulutuskelpoisuuden.

Tiedekunnan keskeiset linja-asiakirjat, joita ovat mm. tiedekunnan strategia 2010-2014, tutkimuksen ja tukijakoulutuksen toimenpideohjelma, oppimisen ja opetuksen toimenpideohjelma, yhteiskunnallisen vuorovaikutuksen ja palvelutoiminnan toimenpideohjelma, eivät sisällä viittauksia ihmisoikeuksiin (eivätkä perusoikeuksiin). Turun yliopiston kasvatustieteellisen tiedekunnan opinto-oppaan 2011-2014 mukaan tiedekunnassa annettavan opettajakoulutuksen erityisenä tavoitteena on antaa opiskelijalle valmiudet itsenäiseen toimintaan opettajana, ohjaajana ja kasvattajana. Kurssikuvauksissa on vain muutamia ihmisoikeuksiin liittyviä nimenomaista viittausta. Kasvatustie-

teen (varhaiskasvatuksen) maisteriohjelman (Raumalla) syventäviin opintoihin kuuluvan ”Eettinen varhaiskasvatuksen asiantuntija”-kursin kuvauksessa todetaan, että kurssin käyneen opiskelijan tulee tuntea lasten ihmisoikeudet. Kurssin oppimateriaaliin kuuluu P. Aldersonin *Young children’s rights. Exploring beliefs, principles and practice* (2008). Samaan tutkintoon kuuluvan ”Monikulttuurisuus ja tasa-arvo kasvatuksessa ja opetuksessa”-kurssin kuvauksessa ei viitata ihmisoikeuksiin, sen sijaan pakollisessa lukumateriaalissa on tasa-arvokasvatukseen liittyvää kirjallisuutta. Erityispedagogiikan kandidaattikoulutuksessa viitataan lasten oikeuksiin ”vammainen, ohjaus ja kuntoutus”-kurssikuvauksessa, ja oppimateriaalina on Euroopan neuvoston julkaisema kirja lasten oikeuksista: van Bueren, *Child Rights in Europe*, Council of Europe Publishing, 2007.

Joissain koulutuskokonaisuuksissa on osio, jossa osana erityisopetuksen sosiologia-opintoja käsitellään vammaisten oikeuksia ja lukumateriaaliksi on annettu T. Shakespeare: *Disability Rights and Wrongs* (2006). Opettajan pedagogiset opinnot (humanistinen ja matemaattis-luonnontieteellinen ala) -esittelyssä viitataan nimenomaisesti ihmisoikeuksiin kurssin sisältökuvauksessa. Samanlainen viittaus on erillisiin opintoihin kuuluvassa ”Erilliset opettajan pedagogiset opinnot maahanmuuttajataustaisille opetus- ja ohjaustyössä toimiville ja näihin tehtäviin suuntautuville”-nimisen kurssin kuvauksessa. Kummankaan kurssin kirjallisessa oppimateriaalissa ei kuitenkaan ole nimenomaisesti ihmisoikeuksia käsittelevää materiaalia.

Turun yliopiston kasvatustieteellisen tiedekunnan ja syvällisemmässä tarkasteluun otetun kasvatustieteiden laitoksen opetus- ja tutkimustoiminnassa ei ole selkeää ihmisoikeuskoulutuksen tavoitetta eikä myöskään sisältöjä, jotka viittaisivat siihen, että ihmisoikeudet tulisivat opiskelijoille tutuiksi. Myöskään tutkimustoiminnassa ei ole viitteitä ihmisoikeuskasvatukseen tai ihmisoikeusnäkökulmaan. Turun yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan kanssa ei ole näkyvää yhteistoimintaa, joka mahdollistaisi ihmisoikeus-

koulutuksen myös kasvatustieteilijöille.
Helsingin yliopiston käyttäytymistieteellinen tiedekunta

Helsingin yliopiston käyttäytymistieteellisen tiedekunnan koulutustarjonta sisältää sekä suoraan ammattiin (esim. opettajankoulutus ja psykologia) että akateemisiin asiantuntijatehtäviin johtavaa perus-, jatko- ja täydennyskoulutusta. Koska Johanna Lampinen on käsitellyt opettajankoulutusta tämän kirjan aiemmassa luvussa, käsitellään tässä osiossa muu kuin opettajankoulutukseen liittyvä opetustarjonta.

Opettajankoulutuksen ohella tiedekunta tarjoaa kasvatustieteiden (yleinen ja aikuiskasvatustiede) koulutuksen (myös ruotsiksi ja englanniksi), koulutussosiologian ja -politiikan maisteriohjelman, psykologian, kognitiotieteen, fonetiikan (yleinen fonetiikka ja puheviestintä) ja logopedian koulutukset. Lisäksi tiedekunnassa voi suorittaa englanninkielisen tutkinnon Master’s Degree Programme in Adult Education and Developmental Work Research ja ruotsinkielisen lastentarhanopettajan tutkinnon.

Käyttäytymistieteellisen tiedekunnan tavoiteohjelmassa ei mainita ihmisoikeuksia (HY 2012c). Yhtenä tavoitteena on kuitenkin uuden tiedon tuottaminen ”kasvatuksen ja koulutuksen sosiaalisen oikeudenmukaisuuden ja tasa-arvon edistämiseksi ja eriarvoistumisen ehkäisemiseksi” (ibid., 2). Tutkimuksen painoaloiksi on tiedekunnassa määritelty seuraava: Aivotoiminta, kognitio ja kommunikaatio, ihminen, innovaatiot ja teknologia, oppiminen ja vuorovaikutus, psyykinen kehitys ja hyvinvointi sekä kasvatus, yhteiskunta ja kulttuuri. Viimeisen aihekokonaisuuden alla on listattu tärkeinä aiheina mm. toiminta, toimijuus ja osallisuus yhteiskunnassa sekä tasa-arvo, sukupuoli, globaali vastuu ja monikulttuurisuus kasvatuksessa ja koulutuksessa. Näissä ihmisoikeusosaamisella on varmasti kysyntää, joskin on epäselvää miten ihmisoikeudet todellisuudessa tulevat esiin tutkimuksessa tai opetuksessa sillä tutkijoiden profiilit tai viime vuosien lopputyöt tai väitöskirjat eivät anna ymmärtää, että ihmisoikeuskysymyksiin olisi paljoo

panostettu. Tiedekunnassa aloitti vuonna 2013 NordForskin rahoittama Justice through Education (JustEd) huippuyksikkö (2013–2018) johon linkittyä selviä ihmisoikeuskysymyksiä.

Opinto-oppaan perusteella tiedekunnan yleisen kasvatustieteen opintoihin sisältyy kuitenkin vain yksi vapaaehtoinen ruotsin- tai englanninkielinen viiden opintopisteen laajuinen kurssi, jossa käsitellään mm. sosiaalista oikeudenmukaisuutta. Ihmisoikeuskoulutuksen voidaan todeta olevan hyvin kevyillä kantimilla.

Lapin yliopiston kasvatustieteiden tiedekunta

Lapin yliopiston kasvatustieteiden tiedekunnassa on mahdollisuus opiskella luokanopettajakoulutuksen lisäksi kasvatustiedettä, aikuiskasvatustiedettä ja mediakasvatusta. Tiedekunnassa voidaan suorittaa kasvatustieteellisen alan perustutkintoina kasvatustieteen kandidaatin tutkinnon (KK), kasvatustieteen maisterin tutkinnon (KM), sekä jatkotutkintoina kasvatustieteen lisensiaatin tutkinnon (KL), kasvatustieteen tohtorin tutkinnon (KT) ja filosofian tohtorin tutkinnon (FT).

Tiedekunnan keskeiset linja-asiakirjat eivät sisällä nimenomaisia viittauksia ihmisoikeuksiin tiedekunnan tutkimusstrategiaa lukuun ottamatta (LY 2007). Huomionarvoista on, että tutkimusstrategiaan listattu ”Aktiivinen kansalaisuus”-otsikon alla todetaan, että *ihmisoikeus- ja tasa-arvonäkökulmat* nousevat ao. tutkimusalueella tutkimuksen keskiöön. Tutkimusstrategiassa on muitakin painopistealoja (erityisesti ”Erot, tasa-arvo ja yhdenvertaisuus”), jossa ihmisoikeuskysymykset nousevat temaattisesti esiin vaikei niihin osiossa nimenomaisesti viitatakaan (LY 2007, 4-5). Tiedekunnan tämänhetkisessä opinto-oppaassa 2012–2014 esitetyissä kurssikuvauksissa ei kuitenkaan löydy minkäänlaisia viittauksia ihmisoikeuksiin (eikä perusoikeuksiin).

Kasvatustieteiden tiedekunnan strategiassa 2020 on *teemoja, joihin potentiaalisesti liittyy ihmisoikeusopetusta*, vaikka ihmisoikeuksiin ei tekstissä nimenomaisesti viitatakaan. Esimerkiksi globaalikasvatuksen suppea sivuainekokonaisuus tarjoaa kasvattajille varsinkin moni-

kulttuurisuustyössä tarvittavia taitoja. Esittelyssä todetaan, että ”maailmankansalaisuus tarvitsee tuekseen sellaiset eettiset arvot ja kansalaistaidot, jotka soveltuvat kestävään ja inklusiiviseen globaaliin tulevaisuuteen” (ibid.). Opetushenkilökunnan tutkimusprofiilien perusteella voidaan olettaa, että ihmisoikeusnäkökulmat nousevat jollain tavalla esiin globaalikasvatuksen opetuksessa. Sukupuolentutkimuksen opetuskokonaisuudessa käsitellään yhdenvertaisuus-kysymysten kautta myös ihmisoikeuksia. Ihmisoikeuskoulutus on Lapin yliopiston kasvatustieteellisessä kuitenkin lähinnä implisiittistä ja opettajasta riippuvaista. Tavoitteeksi sitä ei ole asetettu edes toimintasuunnitelman tasolla.

Itä-Suomen yliopiston kasvatus- ja yhteiskuntatieteelliset laitokset

Itä-Suomen yliopiston filosofisen tiedekunnan erityisenä tehtävänä on harjoittaa tieteellistä tutkimusta ja tarjota siihen perustuvaa yliopistollista koulutusta kasvatustieteiden ja psykologian, kotitalous- ja käsityötieteen, kieli- ja kulttuuritieteiden sekä teologian aloilla. Tiedekunta kouluttaa ammattilaisia ja asiantuntijoita seuraaville koulutusaloille: humanistiset koulutusalat, kasvatustieteelliset alat (mm. erityisopettaja ja erityispedagogia), psykologia ja teologia. Tiedekunnan strategia ei mainitse ihmisoikeuksia (Itä-Suomen yliopisto 2010c).

Kasvatustieteiden ja psykologian sekä sovelletun kasvatustieteen ja opettajankoulutuksen osastojen opinto-oppaat eivät sisällä viittauksia ihmisoikeuksien opiskeluun; yhdenvertaisuus ja tasa-arvo eivät myöskään ole opiskelun kohteina. Yhdenkään vuosien 2009–2012 välillä valmistuneen pro gradu -työn otsikko ei antanut ymmärtää, että opiskelija olisi tarkastellut ihmisoikeuksia osana tutkielmaansa. Myöskään opettajista kukaan ei ole profiloitunut ihmisoikeuskasvatukseen.

Itä-Suomen yliopiston yhteiskuntatieteellisellä laitoksella ”harjoitetaan työn, hyvinvoinnin ja kasvatuksen prosesseihin sekä väestörakenteen, elinolojen ja yhteisöllisten rakenteiden

muutoksiin liittyvää yhteiskuntatieteellistä tutkimusta ja koulutetaan yhteiskuntatieteiden asiantuntijoita laajasti yhteiskuntaelämän eri osa-alueille.” (Yhteiskuntatieteiden laitoksen kotisivu, <http://www.uef.fi/fi/yhteiskuntatieteet/> [haettu 8.5.2013].) Laitoksella on meneillään useita tutkimusprojekteja, jotka laitoksen tutkimusstrategian mukaisesti keskittyvät myös huono-osaisuuden, syrjäytymisen ja rasmin tutkimukseen. Ihmisoikeuksia ei strategiassa mainita ja opetuksessa ihmisoikeudet eivät ole esillä kuin muutamien kurssien sisältökuvauksissa. Esimerkiksi yhteiskuntatieteiden maisterin tutkintoon kuuluu 10 op vammaisista, jossa mm ”tarkastellaan uusliberalistista suuntausta [...] vammaisten henkilöiden ihmisoikeuskysymyksissä” (ISY 2012b).

Yhteenvetona voidaan todeta, että vaikka tiedekunnan yksi tutkimuksellinen painopiste on erityisopettajuus ja -pedagogiikka, ihmisoikeuskasvatus ei ole osa tiedekunnan itsensä laatimaa ohjelmaa. Samaa voidaan sanoa yhteiskuntatieteiden laitoksesta, jossa kuitenkin tehdään runsaasti korkeatasoista tutkimusta ihmisoikeuskysymyksiin liittyvistä aiheista (huono-osaisuus, syrjäytyminen, syrjintä), ei tutkimus suoraan heijastu opetustarjontaan.

Åbo Akademin kasvatustieteellinen tiedekunta

Åbo Akademin kasvatustieteellinen tiedekunta vastaa Suomen koko ruotsinkielisestä opettajankoulutuksesta. Se tarjoaa peruskoulutusta yleisessä kasvatustieteessä, luokanopettajan koulutusta ja kotitalousopettajankoulutusta sisältävässä kasvatustieteessä, varhaiskasvatuksen suuntautuneessa kasvatustieteessä, aineenopettajankoulutusta sisältävässä käsityökasvatuksessa sekä erityisopettajakoulutusta sisältävässä erityispedagogiikassa. Tiedekunnan strategiassa todetaan, että yhtenäinen peruskoulu perustuu tasa-arvoon ja oikeudenmukaisuuteen (ÅA 2010c, 2). Tiedekunta myös näkee omaksi vahvuudekseen sukupuolien välisen tasa-arvon (ibid., 9). Tarkempaan analyysiin otimme yleisen kasvatustieteen, lapsipedagogiikan ja erityis-

pedagogiikan oppiaineet. Mihinkään näistä ei sisältynyt ihmisoikeuskasvatuksen kokonaisuutta. Myöskään tiedekunnan tuottamien julkaisujen tai käynnissä olevien tutkimushankkeiden otsikoista ei löytynyt viitteitä ihmisoikeuksiin.

Åbo Akademiassa toimiva ihmisoikeusinstituutti tarjoaa opetusta ihmisoikeuksista. Voidaan siis ajatella, että Åbo Akademin kasvatustieteen opiskelijoilla, ja siten koko Suomen ruotsinkielillä opettajilla, on erinomaiset mahdollisuudet saada ihmisoikeuskasvatusta yliopisto-opintojensa aikana. Tätä ei kuitenkaan ole tehty rakenteelliseksi tavoitetilaksi ja siten opettajien erikoistuminen ihmisoikeuksiin tai ylipäätään tiedonsaanti ihmisoikeuksista jää riippumaan opettajaksi opiskelevan omasta motivaatiosta. Åbo Akademin oikeustieteellisellä laitoksella on suunnitteilla uusia moduuleja, joita on tarkoitus tulevaisuudessa tarjota kasvatustieteilijöillekin. Moduulien ajatuksena on, että oikeustieteen ulkopuolelta tulevien opiskelijoiden voisivat lukea itse valitsemiaan kokonaisuuksia.

11.4 Yhteenveto

Vuoden 2010 alusta alkaen kaikki Suomen neljätoista yliopistoa ovat itsenäisiä oikeushenkilöitä. Tämä tarkoittaa, ettei valtion hallinnon tule suoraan puuttua yliopistojen opetuksen (ja tutkimuksen) sisältöön. Opetus- ja kulttuuriministeriö kuitenkin ohjaavat yliopistojen toimintaa erilaisin keinoin. Rahoitukseen perustuva ohjaus tarkoittaa myös, että jos poliittista tahtoa löytyisi eduskunnassa, voisi OKM ohjata yliopistoja integroimaan ihmisoikeuskoulutuksen korkeakouluopiskelijoille pakolliseksi aineeksi. Vastaavasti yliopistot voisivat itse ehdottaa erilaisia toimenpiteitä ihmisoikeuskoulutuksen integroimiseksi nykyisiin opetussuunnitelmiin ilman erillistä kurssitarjontaa.

Yliopistojen tilanne on Suomessa kuitenkin seuraava: *valtion taholta ei ole löytynyt poliittista tahtotilaa parantaa ihmisoikeuskoulutuksen tasoa yliopistoissa. Myöskään yliopistot eivät ole mieltäneet ihmisoikeuskoulutusta tehtäväkseen.*

Suomessa pitäisi siten tehdä kunnon analyysi siitä, millaisia opetukseen ja koulutukseen liittyviä kansainvälisiä sitoumuksia Suomi on hyväksynyt, ja millaisiin kansallisiin toimiin ne velvoittavat valtiota ryhtymään. Olisi selvitettävä sitä, miten näiden velvoitteiden toimeenpääntö kansallisesti on yhteen sovitettavissa yliopistojen autonomian kanssa (joka on määritelty kansallisessa lainsäädännössä).

Oikeustieteellisen tiedekunnan useimpien oppiaineiden opetuksessa huomio on yleisesti ja lähtökohtaisesti kiinnitetty kansalliseen lainsäädäntöön. Tämä on myös täysin perusteltua, sillä suomalaisissa yliopistoissa koulutetaan lähtökohtaisesti asiantuntijoita, jotka ymmärtävät suomalaisen oikeusjärjestelmän rakenteen ja sisällön. Suomen kansallinen lainsäädäntö on kuitenkin saanut runsaasti vaikutteita kansainvälisistä normeista, ja mm. Suomen hyväksymät kansainväliset ihmisoikeusnormit ovat merkittäväällä tavalla muokanneet kansallista oikeusjärjestelmäämme. Se, miten paljon oikeustieteellisen tiedekunnan eri oppiaineiden opettajat valottavat tätä kansainvälisten normien ja kansallisten normien välistä dynaamista suhdetta, jää tällä hetkellä opettajien kiinnostuksen varaan.

Oppiaineiden vastuuhenkilöt (käytännössä professorit) vastaavat oppiaineensa opetussuunnitelmien sisällön suunnittelusta ja toteuttamisesta. Tiedekunnan johtokunta hyväksyy kutakin lukuvuotta koskevat opetussuunnitelmat. Käytännössä oppiainevastaavat voivat suunnitella oppiaineen sisällölliset painotukset vapaasti, eikä tiedekunta puutu niihin. Koska ihmisoikeudet ovat kansainvälisen oikeuden normistoa, ihmisoikeuksia on käytännössä mahdotonta täysin sivuuttaa kansainvälisen oikeuden oppiaineen yleisopetuksessa. Lisäksi kansainvälisten ihmisoikeusnormien läheiset yhteydet kansallisiin perusoikeuksiin ja EU:n perusoikeuksiin lähes edellyttävät kansainvälisten ihmisoikeusnormien huomioon ottamista jollain tavalla ainakin valtiosääntöoikeuden ja eurooppaoikeuden opetuksessa. Suomen hyväksymät kansainväliset ihmisoikeusveloit-

teet ovat vaikuttaneet erityisesti myös mm. työ-, rikos-, perhe- ja prosessioikeuden kansallisiin normeihin.

Oikeustieteellisissä tiedekunnissa on viime vuosikymmen aikana noussut kysyntä kansainvälistä ihmisoikeusnormistoa sekä sen soveltamiseen liittyviä kysymyksiä kohtaan. Varsinkin kansainvälisten tuomioistuinten, erityisesti Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisut kiinnostavat opiskelijoita, koska he ymmärtävät tarvitsevansa tulevassa työssään tällaista perehtyneisyyttä. Kysyntä on myös kasvattanut opetuksen määrää, vaikkakin sitä yleensä tarjotaan vapaavalintaisissa kokonaisuuksissa.

Kasvatustieteellisten tiedekuntien ihmisoikeusosaaminen ja ihmisoikeuskoulutus on näkyväntä, vaikkakin lasten oikeuksiin liittyvää opetusta on jonkin verran. On mahdollista, että lasten näkökulmaa ja siihen liittyviä kysymyksiä käsiteltäessä moni kasvatustieteen opettaja mainitsee myös lastenoikeudet. Kuitenkaan minkään tarkastelemamme kasvatus- tai käytäytymistieteellisen tiedekunnan tai laitoksen strategiassa ei otettu proaktiivisesti kantaa ihmisoikeustietämyksen edistämiseksi. Samaa voidaan sanoa ihmisoikeusnäkökulmasta koko kasvatukseen ja koulutukseen: jos sellaista Suomen yliopistoista löytyy, se on implisiittistä ja henkilökunnan jäsenten omien mielenkiintojen ja panostusten ansiota.

Yhteenvetona voidaan todeta, että jos ihmisoikeuksia ei painoteta sen enempää yliopiston, tiedekunnan kuin oppiaineenkaan opetussuunnitelmassa ja strategiassa, niiden opetus on hyvin ohuella pohjalla ja sisältö ja opetuksen taso jää riippumaan oppiainevastaavasta professorista tai yksittäisistä tuntiopettajista. Samalla on esimerkkejä siitä, että yksinkin professori voi nostaa kokonaisen tiedekunnan ihmisoikeusosaamisen uudelle tasolle. Tästä esimerkkinä voidaan mainita emerita prof. Rauni Räsänen, jonka johdolla Oulun yliopiston kasvatustieteellisessä on kasvanut uusi ihmisoikeuksiinkin huomiota kiinnittävien kansainvälisyyskasvatuksen tutkijoiden ja opettajien sukupolvi.

TOIMENPIDE-EHDOTUKSET

1. Ihmisoikeuskoulutuksen toimeenpano tulee kirjata lainsäädäntöön ja opetusministeriön ja yliopistojen välisiin tulossopimuksiin

Ihmisoikeuskoulutuksen toimeenpano tulee kirjata lainsäädäntöön ja opetus- ja kulttuuri-ministeriön ja yliopistojen välisiin tulossopimuksiin. Ihmisoikeudet tulee kirjata opetuksen arvoperusteesta myös tietotavoitteeksi.

2. Ihmisoikeuskoulutus tulee kirjata tiedekuntien strategioihin ja opetus-suunnitelmiin

Ihmisoikeuskoulutus tulee kirjata kasvatus- ja oikeustieteellisten tiedekuntien strategioihin ja opetussuunnitelmiin. Tiedekuntatasolla tulee järjestää kaikille uusille opiskelijoille pakollinen johdantokurssi ihmisoikeuksista. Kasvatus- ja käyttäytymistieteen opiskelijoille tulee suunnitella pakollinen ihmisoikeuksia käsittelevä johdantokurssi. Ihmisoikeuskysymyksiä tulee nostaa myös muiden sopivien kurssien sisältöihin. Tätä suunnitellessa tulee

tehdä yhteistyötä oikeustieteellisten tiedekuntien kanssa.

3. Yliopistojen ja ihmisoikeustyötä tekevien kansalaisjärjestöjen yhteistyötä tulee kehittää

Yliopistojen ja ihmisoikeusjärjestöjen välistä yhteistyötä tulee kehittää siten, että ihmisoikeustyötä tekevillä henkilöillä on mahdollisuus saada esimerkiksi avoimen yliopiston tai studia generalia -tapaisen opetuksen kautta lisää ihmisoikeustietoa. Samalla kansalaisjärjestöjen edustajille tulee tarjota pääsy yliopistoille kertomaan omasta ihmisoikeustyöstään.

4. Ihmisoikeuskasvatukseen ja -koulutukseen keskittyvää tutkimusta tulee edistää

Ihmisoikeusopetuksen vahvistamisen lisäksi ihmisoikeuskasvatukseen ja -koulutukseen keskittyvää ja sitä tukevaa tutkimusta tulee edistää.